

**DESTINUL CUVINTELOR LATINEȘTI MOȘTENITE ÎN ROMÂNĂ – CU PRIVIRE
SPECIALĂ ASUPRA NUMELOR DE CULORI
(Rezumat)**

Originea latină a limbii române reprezintă punctul de pornire în stabilirea etimologiei unor cuvinte aparținând lexicului românesc. Lucrarea de față se constituie într-un studiu de ansamblu al termenilor cromatici – în primul rând al celor moșteniți din latină, dar și a altor nume de culori: arhaisme, regionalisme, neologisme, calcuri.

Prezentarea faptelor de limbă s-a făcut atât în diacronie, cât și în sincronie. Atenția a fost reținută de aspecte diverse, legate de morfologia, ortografia sau stilistica termenilor cromatici. În analiza și interpretarea lingvistică am ținut cont de datele cunoscute în prezent din lucrările unor cercetători care au studiat și interpretat fenomenul culorii. În capitolul despre stadiul actual al cercetării (cu privire specială asupra numelor de culori) am evidențiat contribuția cercetătorilor români la această temă (Lazăr Șăineanu, Sextil Pușcariu, Simion Florea Marian, George Coșbuc, Ana Canarache, Rodica Marcu, Gavril Istrate, George Giuglea, Béla Kelemen, Domnica Gheorghiu, Fulvia Ciobanu, Dan Mihăilescu, Mihai Golu, Aurel Dicu, Florica Dimitrescu, Angela Bidu-Vrânceanu, Ion Toma, Marius Sala, Grigore Brâncuș, Liviu Lăzărescu), dar și a celor străini (Andres M. Kristol, Maria Grossmann).

În același timp, am avut în vedere și datele, destul de restrânse, furnizate de materialul lexical al *Dicționarului de termeni cromatici*, alcătuit de Eugen Bulai, care au constituit punctul de plecare al analizei semantice, precum și un reper în cercetarea noastră, la care ne-am raportat permanent.

Din punct de vedere strict teoretic, contribuția pe care o aducem la cercetarea fenomenului se manifestă sub două aspecte: 1) prin abordări din perspective noi – capitolele de prezentare a stadiului actual al cercetării asupra termenilor cromatici, de prezentare a evoluției semantice a principalelor nume românești de culori, a rolului lor în cultura și civilizația românească, prin comparare, raportare și referire la alte culturi și civilizații (atât din Europa, cât și din Asia), întrucât nu am putut ignora multe similitudini cu alte limbi (romanice și neromanice); 2) prin analiza și interpretarea faptelor enunțate sau menționate, dar insuficient cercetate în bibliografia temei, precum și prin definirea

unor sintagme ce conțin termeni cromatici, create recent, dar inexistente în dicționarele limbii române (săgeata *albastră*, pastila *albastră*, tableta *portocalie*).

Premisa de la care am pornit este aceea că principalii termeni cromatici românești aparțin vocabularului fundamental, ei fiind integrați unor câmpuri și subcâmpuri lexico-semantice. Astfel, termenii studiați (integrați în câmpul lexico-semantic al numelor de culori) au fost analizați din diferite puncte de vedere; pentru fiecare aspect cercetat am selectat exemple variate.

Studiul întreprins a fost realizat în acord cu metodele de cercetare care au permis compararea semanticii termenilor cromatici latini cu semantica termenilor românești, în vederea stabilirii evoluției lor. Una din metode, cea a câmpurilor semantice, este importantă pentru descrierea evoluției istorice a lexicului, întrucât câmpurile semantice reprezintă o realitate, existând în orice limbă și, datorită acestui fapt, ele devin un punct de plecare în cercetare.

Numele celor șapte culori care alcătuiesc materialul de studiu al prezentei disertații sunt cele pe care româna le-a moștenit din latină: *alb*, *negru*, *roșu*, *galben*, *albastru*, *verde*, *vânăt* (o parte din ele fiind comună cu cele din spectrul luminii vizibile).

Terminologia cromatică a limbilor romanice este latină. Termenii transmiși limbilor romanice fie și-au păstrat sensul lor exact (lat. *VIRIDIS* > rom. *verde*, fr. *vert*, it. *verde*), fie au un sens oarecum diferit (lat. *GALBINUS* „verde-spălăcit” > fr. *jaune*, it. *giallo*, rom. *galben*).

Prezentarea evoluției semantice a termenilor cromatici românești pornește de la definiția termenului *culoare*, iar ideea care se desprinde din expunerea noastră este aceea că semantica adjectivală de tip cromatic este extinsă. În acest sens, se poate vorbi despre un simbolism general(izat) al culorilor, chiar dacă fiecare tip de cultură sau civilizație conservă o anumită tradiție a conotațiilor culorilor. În afară de aceasta, există și un limbaj (emblematic) al culorilor bazat pe metafore – astfel invidia este sugerată prin *verde*, dragostea prin *roșu*, candoarea și puritatea prin *alb*, gelozia prin *galben*, melancolia prin *violet*.

Dar nu numai simbolistica generală a culorilor interesează. Atenția a fost reținută și de faptul că termenii care denumesc culorile apar în foarte multe contexte, ceea ce înseamnă că sfera lor de aplicabilitate este extrem de vastă. Prin examinarea

posibilităților combinatorii, s-a urmărit stabilirea locului termenului respectiv în seria sinonimică din care face parte.

Analiza pe care am efectuat-o a avut în vedere și termenii care exprimă aprecierea cromatică sub altă formă decât „însușirile” – s-au analizat, așadar, numele de culori devenite substantive, verbe, adverbe, locuțiuni.

Termenii cromatici care s-au transmis tuturor limbilor romanice sunt: *alb* (lat. *ALBUS* > fr. *aube*, it., sp. *alba*), *negru* (lat. *NIGER* > fr. *noir*, it. *nero*, sp. *negro*) și *verde* (lat. cl. *VIRIDIS* > lat. pop. *VIRDIS* > fr., prov. *vert*, it., sp. *verde*); aceste nume de culori există și în cele trei dialecte românești de la sud de Dunăre.

Primele două culori de la care am început analiza noastră sunt *alb* și *negru*, întrucât în cadrul paradigmelor guvernate de cei doi termeni cromatici, identitățile și opozițiile sunt cel mai bine realizate.

Pentru a denumi culoarea *albă*, româna a păstrat termenul latin *ALBUS* (> *alb*). Termenul corespondent lui *ALBUS*, *CANDIDUS*, nu s-a păstrat în nicio limbă romanică. În română însă, s-a mai păstrat termenul *cărunt*, provenit din latinescul *CANŪTUS*.

Pentru a denumi culoarea „neagră”, româna l-a moștenit pe *NIGER* (> *negru*). De asemenea, româna deține și alți termeni, de substrat, pentru a denumi „negrul” – *lai*, *barz(ă)*.

Pentru a desemna „galbenul”, limbile romanice nu au păstrat termenii generali latini (*FULVUS* sau *FLAVUS*), ci au păstrat termenul *GALBINUS*, care desemna nuanța de „verde-spălăcit”.

Româna și dialectele italienești meridionale sunt singurele care l-au păstrat pe *vânăt* (< lat. *VENETUS*). În română însă, are alt sens decât cel existent în latină (limbă în care însemna „bleu-turcoaz”). *Vânăt* stă la baza unor termeni derivați (*vânătaie*, (*a*) *învineți*, *vinețiu*, *vinețică*). Pentru a denumi alte nuanțe din sfera lui *vânăt*, româna a împrumutat din franceză diferiți termeni (*violet*, *lila*, *mov*), dar formează și termeni proprii, paraleli cu neologismele de origine franceză (*vioriu*, *vinețiu*).

Dintre cuvintele latinești care desemnau culoarea roșie, româna a moștenit mai mulți termeni: *roșu* < lat. *ROSEUS*, *rus* < lat. *RUSSUS*, *roib* < lat. *ROBEUS*.

Structura termenilor cromatici este cercetată atât sub aspectul conținutului, cât și al formei. Sintagmele în care apar numele de culori sunt alcătuite pe baza relațiilor de: a)

subordonare (*cartonaș roșu, moarte neagră, număr verde*); b) coordonare (*alb-albaștri, alba-neagra*).

Adjectivele cromatice au flexiune, la fel ca alte clase lexico-gramaticale. Mijloace de îmbogățire a terminologiei cromatice sunt: împrumuturile și procedee interne de îmbogățire, proprii fiecărei limbi – derivarea, compunerea, schimbarea valorii gramaticale. Am remarcat frecvența relativ mare a termenilor compuși (*negru-verzui, albastru-electric*), dar și impunerea unor determinări cromatice tot mai precise (*alb 13, alb 42, roșu Tițian*).

Prin conversiune intermorfologică, termenii cromatici capătă o nouă valoare morfosintactică: se substantivizează, se adverbializează, devin chiar verbe și pot dobândi o anumită expresivitate. Prin conversiune intramorfologică (în cadrul uneia și aceleiași părți de vorbire), numele de culoare devin substantive proprii, iar, cu timpul, numele proprii își pierd valoarea apelativului cromatic care stă la baza lor. Conversiunea adjectivului în substantiv este un procedeu care a fost moștenit (din latină), întrucât, în latină, numeroase adjective erau întrebuințate și ca substantive. În română, acest procedeu s-a întărit prin calcuri lexico-gramaticale după alte limbi (*alb*, cu valoare substantivală, în *alb-de-zinc*, după germ. *Zinkweiss*). Unele substantive cromatice, obținute prin conversiune, sunt specifice limbii române, fiindcă se regăsesc în anumite expresii (*a spune/îndruga verzi și uscate*).

Între numele de culoare (nume comune) – antroponime – toponime se creează relații complexe, aceasta demonstrând, încă o dată, vechimea termenilor cromatici.

Anumiți termeni, folosiți drept referință în denumirea culorilor, conferă diferite conotații adjectivelor cromatice, mai intense sau mai reduse, în funcție de context (*negru ca smoala/tăciunele/dracul, verde ca iarba/smaraldul*). Din punct de vedere morfosintactic, adjectivele cromatice simple cunosc categoria intensității (*foarte alb, mai roșu*); cele compuse și cele formate prin derivare nu au grade de intensitate (**mai alb-crem, *foarte verzișor*).

Studiul stilistic al termenilor cromatici ne-a permis să constatăm specializarea folosirii numelor de culoare în anumite stiluri ale limbii: poetic (*dalb, ivoriu, azur*), familiar (*livid, țigănos, cătrănit, rumen*), tehnic (*alb-de-fildeș, cinabru*). Contrastând cu termenii

aparținând limbii literare, termenii cromatici populari (*turchez, gălbincios, funingiu, cârmâziu*) nu pot fi neglijați.

În perioada actuală, tot mai multe nume de obiecte (propriu-zise) dezvoltă un sens secundar de apreciere cromatică (*smarald, turcoaz*). Aceeași observație este valabilă pentru engleză și franceză, care utilizează numele obiectelor pentru a reda (și) sensul cromatic. Este evident că tendința manifestată în română s-a produs sub influența altor limbi (cum am văzut, a francezei, englezei și chiar a italienei).

Evidențierea specificității culturale se face prin recurgerea la frazeologisme ce conțin termeni cromatici. Metaforele și comparațiile care stau la baza frazeologismelor folosesc elemente semnificative din punct de vedere simbolic pentru etnosul respectiv.

În activitatea de marketing, folosirea culorii se face, în primul rând, din considerente practice și estetice, întrucât culorile sunt cele care determină vânzarea unui produs, contribuie la nota de individualitate a produsului, creează imaginea unei firme. Culorile ambalajelor produselor sunt, la rândul lor, importante, unele având drept efect atragerea privirilor (prin crearea anumitor efecte psihice la nivel subconștient) și, deci, a cumpărătorilor, iar altele au efecte respingătoare (băutura carbogazoasă *Pepsi blue* a fost un eșec din cauza culorii sale – aceeași cu a alcoolului sanitar).

Prin modul de organizare a conținutului tezei, am urmărit nu numai evoluția semantică a termenilor cromatici, ci și modul lor de grupare. Am evidențiat bogăția și varietatea lor, dar ne-a atras atenția și arbitrariul care domnește la acest nivel al vocabularului. Adăugarea permanentă de noi termeni în vocabularul cromatic are motive extralingvistice de ordin afectiv, perceptiv, dar și motive pur lingvistice, de ordin semantic. Lexicul cromatic românesc s-a îmbogățit și se îmbogățește astfel permanent cu termeni noi, în special din limbile romanice – în felul acesta se întărește și se amplifică latinitatea limbii române.

Sistemul lexico-semantic al numelor de culori din limba română este complex, cuprinzând un număr mare de termeni, ceea ce a impus necesitatea alcătuirii unor paradigme reunite într-un sistem. Acesta se caracterizează printr-o relativă mobilitate, ceea ce înseamnă că, la un moment dat, anumiți termeni pot fi adoptați, incluși în sistem, iar alții, prin neutilizare, vor fi, practic, excluși din limbă.

Studiind destinul termenilor cromatici moșteniți din latină se confirmă rolul esențial pe care aceștia îl dețin în cadrul vocabularului limbii române, poziția lor fiind una dominantă, probată de proliferarea unor familii lexicale numeroase.

*

*

*

Avem convingerea că fiecare capitol al disertației discută problemele mai reprezentative și de importanță generală, dar o analiză și mai detaliată, bazată pe texte literare, pe limbajul utilizat în mass-media, precum și pe analiza psihosocială a culorilor din mai multe domenii – publicitate, sport, politică, artă, medicină, industria textilă, modă, construcții, arhitectură ar putea scoate la iveală nu numai informații noi, ci și termeni noi, pentru că limba evoluează permanent, îmbogățind studiile de care dispunem până în prezent despre termenii cromatici.

Chiar dacă tema a vizat numai termenii cromatici românești moșteniți din latină, nu am putut face abstracție și de alți termeni cromatici din română și nici de numele de culori din alte limbi (unele din acestea au pătruns și în română). În cele din urmă, indiferent de proveniență și de vechime, toate se înscriu în terminologia cromatică și deci în sistemul general al limbii.